
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

ÚTBAN AZ ELÉGIA FELÉ

Koncz István: *Ellen-máglya*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1987

Az élet képtelenségeitől s önnön tudata lázaitól egyaránt szenvedő költő ma gyakran olyképpen szegül szembe a végső értelmetlenség veszélyével, hogy a „naivitásra” valló régi és újabb poétikai eszközöket mellőzve, halmozza, ömlesztzi a szavakat, nem kevesebbet remélve, mint hogy ily módon biztos szellemi támpontra lel a lét kihívásai ellenében. Efemer képzeleteinek salakhegyeiben, kiégett szóképeiben, botladozó ritmusú soraiban, ha eszmélni tudna, magára ismerhetne a világ, mely egy irracionális megszállottság jegyében, mind keményebb és ijesztőbb ellentmondások között vergődve a teljes értékű jövő csodaszarvasát űzi, üldözi szüntelenül.

A modern költői törekvéseknek azonban van egy más, az iméntitől alapvetően különböző változata is. Akadnak költők szép számban, kik a lehetetlenség, a széthullás, a távlatokat betemető kuszaság láttán nem a valóság antipóetikus „tükörképét” kívánják megalkotni, hanem a múltaknak, az idők teljességének vizébe merülve ma is a létezés lényegét fürkészik, anélkül, hogy a zsákutca újra meg újra fölrémlő képe elől illúziók vagy olcsó utópiák felé próbálnának menekülni.

Koncz István ilyen költő. „Homo moralis sum” — vallotta nemes pátozzsal csaknem három évtizeddel ezelőtt, bizakodón, huszonéves indulattal, s bár lírája időközben új színekkel és mondandókkal gazdagodott, legújabb kötetének tanúságaként etikai magatartása a régi. Akár indulásakor, ma is felelősség hatja át alkotásaival szemben, ma is a tudatosság vezérli, ma is tartalmi és formai időszerűsége törekszik. Versei zömmel mozaikszerűek. Képzelete meglódul valamely irányban, fontos információig jut el, de már a következő pillanatban elszakad a gondolat fonalra, újabb információk tolnak előtérbe, s a költemény végül czekeknek az egymást követő, kisebb közlésegségeknél interakciójában valósul meg, olyan mozzanatokkal ötvözve egybe, amelyeket eszmei következtetések levonása végett nem lenne szabad kimetszeni a versekből. Annál kevésbé, mert nála eszme és hangulat nem egyenes vonalúan bon-

takozik ki. A szöveg minden pontja archimedesi pont, azt a paradox benyomást keltve, mintha a költői üzenet nem is a verssorokban, hanem valahol „fölöttük”, egy más dimenzióban volna megragadható. Koncz István eljárása azonban, mondanom sem kell talán, nem technikai jellegű. Kezdetről fogva meghatározó élménye a „minden egész eltörött”, a diszharmonia, a végső cél hiánya, s épp ezért tudatának elárulása nélkül aligha vállalhatná a felszínborzoló, folytonos szép éneklést.

Kitetszik ez lírájának visszatérő motívumaiból is, amilyen a tudat, a lét, a világ, a történelem. Ezek a fogalmak hálózattá állnak össze a versekben, s csaknem kivétel nélkül vastag homály hull rájuk. Az „elrévedt történelem” bazárba szorul itt, a hol jópofa, hol rohadt világ a túl korán elért szerető módjára kelletti magát, az eszme „agymosott ripőkök, szörnyetegek között” vándorol, s létezésünk „aranyhomokkal hintett, szúzi porondján” „örök életűnek látszik” a cirkusz. A racionálisan tételezhető kiutak mindegyike lezárult tehát, a költői eszmélkedés elérkezett addig a pillanatra, amikor már-már az illúzió is távlatot kínál, a szeretet és a gyűlölet pedig egyaránt kilátástalan, mert az élet halálig tartó látványos ceremóniának tűnik csupán. Van ezekben a sötétben felizzó konstataciókban valami felszabadító, hiszen technikai fejlődéssel, devalválódott vagy dogmává zápult eszmékkal, önpusztító balgasággal, fogyasztói mentalitással megvert korunkban minden gondolkodó elme értelemadó, biztos pont után sóvárog, ám ennek ellenére Koncz István költészetében mégsem ezek a szentenciózus kitételek az igazán fontosak. Egyrészt, mint jeleztem már, nem lehet őket maguknak a verseknek a veszélyeztetése nélkül kiemelni, elkülöníteni, másrészt viszont, s ez sem mellőzhető körülmény, esetenként tiszta absztrakciók közegében bukkannak föl, s ilyenkor, erős fényük ellenére, maga a vers válik problematikussá. Koncz István lírájának emlékezetes, mellőzhetetlen darabjai épp ezért a „tájversei”, melyekben reflexivitás és képiség maradéktalanul kiegészíti egymást.

Mint ismeretes, költészetében régóta alapfontosságú a táj. Már első kötetében tökéletes, elragadó biztonság, amely mindig „befogadja a társtalan ütemet”. Nem poétikus elemekben gazdag, önfényében tündöklő díszlet tehát, hanem biztonságos azilum, ahol a lélek átmenetileg föl tudja oldani azok az ellentmondásokat, melyek a társadalmi életben rendszerint föloldhatatlanok.

Meggyőzően példázza e tényt egyebek között *A Tisza partján* című verse. „Háború lesz” — üti le az első hangot a költő, a következő pillanatban azonban változtat magatartásán, s mintha a balsejtelmű profécia egy csöppet sem érdekelné már, lassú ütemben végigpásztáz tekintetével a tájon. A fűz és a jegenye apró pelyheinek látványa még csendes nyári idillt ígér, de ha továbblépünk, gyorsan kiderül, hogy a versbe épülő természeti képek rendjét és hangulatát nem azoknak tárgyi valósága, hanem az eszmélkedő tudat határozza meg. A madár rajzolta

égi kör lezárul, hurok szorul a szemhatár köré, a nyárfasor szorongva menekül, idegen napsugár villan a vízen, s a lírai én kisvártatva rá-döbben, hogy a létezés már csak kép, makacs látvány, mely a múltból visszajár. Erős természeti-tudati párhuzamok növelik tehát a vers hír-értékét, ugyanakkor pedig egy sajátos „alászállásnak” is tanúi vagyunk. A költői tekintet előbb az eget, a fákat, a távlatot kémleli, később a part és a víz felé ereszkedik alá, majd a József Attilára emlékeztető „Nehéz a lég” elhangzása után szinte odalapul a „rabszolga humuszhoz” — a versnek tán legszebb pillanatát hozva létre, midőn már azt sem lehet eldönteni, „valóság-e a távoli harangzó, / vagy csak bent szól, / Petőfi verseiből”. Súlypontot alkotó pillanat ez. Az elme fogékonysága, nyíltsága itt már végső határt súrol, amely mögött nem más: az elmondhatatlan lényeg húzódik meg. E pillanat erőterében a tájversnek induló költemény létverssé súlyosodik, az elégikusságnak olyan felhangjait is megszólaltatva, amilyenek azelőtt Koncz István költészetében nemigen voltak hallhatók.

A klasszicizálódás, a teljes beérés jegyeit mutatják ilyen típusú versei, melyekig mindenekelőtt azért juthatott el Koncz István, mert sohasem hallgattatta el lényének belső szavát, és sohasem hunyta le szemét a világ előtt, ellenkezőleg, félelmek közt hánykódva is mindig higadt okossággal vette számba a tényeket. Költőnek pokolra szállni manapság, másként talán nem is érdemes.

UTASI Csaba

ELLEN-KÖSZÖNTŐ AZ ELLEN-MÁGLYÁHOZ

Tisztelt közönség, kedves barátok, s mindenekelőtt: kedves barátunk, a Szóban, Koncz István!*

Egyre fogynak — s egyre szaporodnak körülöttünk az irodalmi ünnepek. Igen, fogynak is, szaporodnak is egyidejűleg; fogynak emberarcú, bensőséges ünnepei az alkotó szónak, a megküzdött, megharcolt alkotói csatáknak, teremtő megvalósulásoknak, és sokasodnak, ijesztően sokasodnak az intézményvigyorú, formális és lélektelen álirodalmi álünnepek, az elgépiesedő tér és idő biztos és félreismerhetetlen kórtünetei. Avagy az *Ellen-máglya* költőjének szóhasználatával: az „egyre torzuló gesztusok Parnasszusának” tünetei...

Amikor jelen ünneplő szerénytelenségére esett az utólagos választás, hogy Koncz István életművének annyi más és annyi jóval-jóval avatottabb értője és szakértője helyett épp ő tartsa az egyik ünnepi mél-

* Elhangzott 1987. december 11-én Kanizsán, az ötvenéves költő jubileumi estjén